

Žele li studenti sudioničku demokraciju?

Elena Svib

Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu
svibelena@gmail.com

prof. dr. sc. Berto Šalaj

Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu
berto.salaj@fpzg.hr

Uvod

Prvo eksplicitno spominjanje pojma sudioničke demokracije može se pronaći u radu Arnolda Kaufmana pod naslovom *Human Nature and Participatory Democracy* (1969). Tim pojmom Kaufman se koristi kako bi opisao djelovanje studenata, to jest studentske prosvjede na Sveučilištu Michigan 1960-ih godina. Studenti su zahtijevali veće sudjelovanje u upravljanju sveučilištima i fakultetima te su kritizirali elitističko razumijevanje demokracije koje je tada prevladavalo među njihovim profesorima. Pojam sudioničke demokracije izvorno je, dakle, kreiran kako bi se opisao studentski građanski i politički aktivizam. Autori koji će naknadno koristiti pojam sudioničke demokracije (primjerice, Pateman, 1970; Barber, 1984) neće ga povezivati isključivo uz studentsko djelovanje nego će ga dominantno koristiti kako bi opisali i zagovarali model putem kojega se može prevladati kriza predstavničkog, u njihovom viđenju elitističkog, modela demokracije.

U ovom radu vraćamo se odnosu studenata i sudioničke demokracije, pri čemu nas zanima u kojoj su mjeri studenti zainteresirani za prakticiranje navedenog modela demokracije, više od pedeset godina nakon objavljivanja Kaufmanovog rada. Navedenu temu promatramo kroz sudjelovanje studenata zagrebačkog sveučilišta na studentskim izborima. S obzirom na navedeno, rad je, uz uvod i zaključak, strukturiran u tri cjeline. U prvoj prikazujemo radove najvažnijih autora koji su zagovarali model sudioničke demokracije te sintetiziramo najvažnija obilježja tog modela. Drugi dio kratko opisuje zakonski okvir provođenja studentskih izbora u Hrvatskoj, dok u trećem dijelu prikazujemo i analiziramo sudjelovanje studenata, to jest odaziv, na studentskim izborima Sveučilišta u Zagrebu 2017., 2019., 2021. i 2023. godine. U nastavku tog dijela propitujemo, u obliku teza koje treba provjeriti u budućim istraživanjima, moguće razloge sudjelovanja odnosno izostanka sudjelovanja studenata na studentskim izborima. U zaključnom dijelu sažimamo rezultate analize iz prethodnog dijela te razmatramo moguće smjerove budućih istraživanja ove teme.

Sudionička demokracija

Dvoje najpoznatijih suvremenih autora koji su u svojim radovima eksplicirali i zagovarali model sudioničke demokracije jesu Carole Pateman i Benjamin Barber. Pateman se u knjizi *Participation and Democratic Theory*, izvorno objavljenoj 1970. godine, suprotstavlja tradicionalnom, minimalističkom i elitističkom, razumijevanju demokratske ideje prema kojemu se uloga građana u političkom procesu ograničava i svodi na povremeno glasanje na izborima. Ona smatra da je takvo razumijevanje vrlo manjkavo ako nam je cilj stvoriti istinsku demokratsku zajednicu. Stoga zagovara sudioničku demokraciju u kojoj građani učestalo sudjeluju u donošenju političkih odluka, pri čemu to sudjelovanje ne smije biti ograničeno samo na izbore, nego mora uključivati i druge oblike neposredne participacije građana. Po Pateman, model predstavničke demokracije povezan je s idejom političkog liberalizma za koju smatra da promovira apolitičnost i pasivnost građana, što vodi prema održavanju socioekonomskih nejednakosti. Stoga Pateman zagovara republikansku tradiciju koja političko sudjelovanje građana smatra ključnim za održavanje slobode i socijalne pravde.

Benjamin Barber u knjizi *Strong Democracy: Participatory Politics for a New Age* (1984) također ističe da model predstavničke demokracije ne ostvaruje demokratski ideal prema kojemu svi oni na koje se neka odluka odnosi trebaju sudjelovati u donošenju te odluke. Barber također, poput Pateman, smatra da treba napraviti pomak od predstavničke prema sudioničkoj demokraciji, na način da se uvelike poveća uloga građana u procesu donošenja političkih odluka. Građani, po Barberu, moraju i direktno, a ne samo putem izbora predstavnika, sudjelovati u procesu oblikovanja i donošenja politike u nekoj zajednici. Barber model sudioničke demokracije opisuje pojmom snažne (*strong*) demokracije, koju razlikuje od čiste (*pure*) demokracije te od slabe (*thin*) demokracije pod kojom razumijeva predstavnički, elitistički model. Idealan model je onaj čiste demokracije u kojemu svi građani cijelo vrijeme odlučuju o svim važnim pitanjima, no takav je model, uslijed činjenice da suvremena društva obuhvaćaju velike teritorije s velikim brojem stanovnika, u praksi neostvariv. Barber je izrazito kritičan prema trenutno dominantnom modelu slabe demokracije u kojemu samo neki ljudi, koje su svi građani izabrali, cijelo vrijeme odlučuju o svim važnim pitanjima. Ako želimo očuvati demokratsku ideju u suvremenim društvima onda je nužno, drži Barber, da usvojimo model snažne, sudioničke demokracije u kojemu će sudjelovanje građana biti puno učestalije i raznovrsnije nego što je to slučaj u slaboj demokraciji.

Uvažavajući modele sudioničke demokracije koje su eksplicirali Pateman (1970; 2012) i Barber (1984), kao i pregledne radove o sudioničkoj demokraciji (Cipek, 2014; Lucardie, 2014; Šalaj, 2018) ovdje navodimo tri glavna obilježja sudioničke demokracije. Prvo, sudionička demokracija za svoj glavni cilj ima uključiti što veći broj građana u procese donošenja političkih odluka. Drugo, postojeće oblike političkog sudjelovanja, kao što su, primjerice, izbori i referendumi, treba demokratizirati, a nove oblike treba osmisliti i implementirati. Pritom zagovornici sudioničke demokracije navode narodne inicijative, opozive, deliberativno javno mnijenje, participativno budžetiranje, nasumično izabrane skupštine građana i protestno sudjelovanje kao primjere mogućih novih načina političkog sudjelovanja građana. Treće, demokratsko načelo – svi oni na koje se neka odluka odnosi trebaju sudjelovati u donošenju te odluke – treba proširiti i na druge sfere života u kojima se donose kolektivno obvezujuće odluke. Kao područja gdje je demokratska ideja posebno primjenjiva, navode se poduzeća, političke stranke, mediji, udruge te obrazovni sustav.

U ovom radu posebice nas zanima primjena modela sudioničke demokracije u obrazovnom sustavu, pri čemu ćemo se usredotočiti na visoko obrazovanje u Hrvatskoj.

Studentski izbori u Hrvatskoj

Sudjelovanje studenata u donošenju odluka o visokom obrazovanju u Hrvatskoj je regulirano *Zakonom o studentskom zboru i drugim studentskim organizacijama* (Hrvatski sabor, 2007) i *Zakonom o visokom obrazovanju i znanstvenoj djelatnosti* (Hrvatski sabor, 2022). Prema prvom od njih, određuje se pravo studenata na predstavljanje u tijelima visokih učilišta (čl. 1, st. 1), pri čemu se kao tijelo kroz koje studenti mogu biti predstavljeni određuje Studentski zbor. U stavku 2 članka 1 Studentski zbor se definira kao „studentsko izborni predstavničko tijelo koje štiti interese studenata, sudjeluju u odlučivanju u tijelima visokog učilišta i predstavlja studente u sustavu visokog obrazovanja“. U članku 5 istoga zakona određuju se zadaće Studentskog zbora od kojih su nam ovdje posebno važne da „bira studentske predstavnike u senat i druga tijela sveučilišta te u vijeća i druga tijela drugih visokih učilišta“ te da „brine o kvaliteti života studenata, a posebice o kvaliteti studijskog procesa, studentskom standardu, ostvarivanju studentskih prava i drugim pitanjima važnim za studente“.

Broj studentskih predstavnika u senatu i drugim tijelima sveučilišta određen je *Zakonom o visokom obrazovanju i znanstvenoj djelatnosti*, gdje se u članku 12, stavku 2, određuje da „studentski predstavnici koje biraju studenti u skladu sa zakonom kojim se uređuju studentske organizacije i statutom sveučilišta čine 10% članova senata...“ Taj zakon u istom članku, stavku 5, navodi da „studentski predstavnici u senatu imaju pravo suspenzivnog veta pri odlučivanju o pitanjima promjene uvjeta studiranja, izmjene nastavnih programa i izvedbenog plana studija, pitanjima studentskog standarda te drugim pitanjima važnim za studente koja su utvrđena statutom sveučilišta“. Način izbora studentskih predstavnika određen je, pak, *Zakonom o studentskom zboru i drugim studentskim organizacijama* koji u članku 14, stavku 2, navodi da „svi studenti u Republici Hrvatskoj imaju pravo birati i biti birani za studentske predstavnike (članove i zamjenike) u studentskom zboru“, a u članku 15 određuje da se „izbori za studentske zborove visokih učilišta (članove i zamjenike) održavaju u pravilu između 15. i 30. ožujka svake druge akademske godine“.

Iz navedenih odredbi tih dvaju zakona može se zaključiti kako je studentsko odlučivanje u sustavu visokog obrazovanja, odnosno odlučivanje na visokim učilištima, osigurano kroz kombinaciju modela sudioničke i predstavničke demokracije. Element sudioničke demokracije vidljiv je u činjenici da su studenti dobili pravo sudjelovanja u donošenju važnih odluka poput, primjerice, onih o kvaliteti studijskih programa i studentskom standardu. Međutim, s obzirom na veliki broj studenata, oni tu svoju ulogu ne ostvaruju direktno, nego izborom svojih predstavnika.¹ Studentski izbori predstavljaju, dakle, element predstavničke demokracije. Izbori su mehanizam kroz kojeg studenti osiguravaju da će njihovi predstavnici sudjelovati u odlučivanju na visokim učilištima. U kojoj su mjeri studenti zainteresirani za korištenje tog mehanizma?

Sudjelovanje studenata Sveučilišta u Zagrebu na studentskim izborima, 2017.-2023.

Na prethodno pitanje pokušat ćemo odgovoriti analizom odaziva na studentske izbore sastavnica Sveučilišta u Zagrebu u 2017., 2019., 2021. i 2023. godini. U *Tablici 1* prikazani su postotci odaziva na izborima za Studentski izbor po pojedinim sastavnicama Sveučilišta u Zagrebu te ukupan odaziv za zagrebačko sveučilište.

¹ Primjerice, na posljednjim izborima za Studentski zbor Sveučilišta u Zagrebu, održanim u ožujku 2023. godine, pravo sudjelovanja imalo je 66 337 studenata (Sveučilište u Zagrebu, 2023).

Tablica 1. Odaziv na studentske izbore, 2017.-2023.

Sastavnica	2017.	2019.	2021.	2023.	Prosjek
Agronomski fakultet	17,3	19,3	7,6	7,5	12,9
Akademija dramske umjetnosti	-	52,9	42,3	41,6	45,6
Akademija likovnih umjetnosti	23,8	34,4	26,4	16,2	25,2
Arhitektonski fakultet	17,1	10,2	8,4	26,1	15,5
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet	22,7	24	6,2	18,3	17,8
Ekonomski fakultet	9,0	7,2	0,9	3,9	5,3
Fakultet elektrotehnike i računarstva	20,2	17,9	11,6	19,8	17,4
Fakultet filozofije i religijskih znanosti	-	45,6	44,6	49,5	46,6
Fakultet hrvatskih studija	28,8	18,1	4,6	15,4	16,7
Fakultet kemijskog inženjerstva i tehnologije	10,4	59,9	8,0	16,8	23,8
Fakultet organizacije i informatike	9,2	15,4	3,7	10,0	9,6
Fakultet političkih znanosti	28,0	37,8	8,7	31,0	26,4
Fakultet prometnih znanosti	9,7	16,3	3,7	16,0	11,4
Fakultet strojarstva i brodogradnje	17,8	29,5	12,1	20,8	20,1
Fakultet šumarstva i drvne tehnologije	9,5	41,4	39,1	63,2	38,3
Farmaceutsko-biokemijski fakultet	29,1	20,1	8,2	21,9	19,8
Filozofski fakultet	17,8	10,4	4,4	9,8	10,6
Geodetski fakultet	31,8	33,2	7,7	24,4	24,3
Geotehnički fakultet	38,8	42,8	13,2	40,1	33,7
Građevinski fakultet	8,1	24,2	6,8	19,1	14,6
Grafički fakultet	28,5	17,7	7,2	14,7	17,0
Katoličko-bogoslovni fakultet	37,4	36,1	39,5	38,6	37,9
Kineziološki fakultet	8,7	53,4	16,1	16,7	23,7
Medicinski fakultet	24,1	19,1	8,2	12,5	16,0
Metalurški fakultet	37,3	55,0	13,7	44,0	37,5
Muzička akademija	39,5	42,1	32,3	41,5	38,9
Pravni fakultet	6,5	13,4	7,4	10,2	9,4
Prehrambeno-biotehnološki fakultet	26,8	23,0	5,8	15,0	17,7
Prirodoslovno-matematički fakultet	-	18,6	1,5	17,7	12,6
Rudarsko-geološko-naftni fakultet	35,8	28,0	17,3	28,9	27,5
Stomatološki fakultet	31,8	31,9	12,4	20,0	24,0
Tekstilno-tehnološki fakultet	14,4	24,0	7,7	13,3	14,9
Učiteljski fakultet	40,2	40,6	4,8	12,5	24,5
Veterinarski fakultet	24,1	26,3	24,8	7,2	20,6
UKUPNO SuZg	16,0	19,4	7,9	14,6	14,5

Izvor: Sveučilište u Zagrebu, 2023; Svib, 2023.

Kako interpretirati rezultate iz tablice? Je li čaša napola puna ili napola prazna? Bez komparacije s odazivom na slične izbore u drugim državama teško je donositi jednoznačne zaključke. Ipak, rezultati prikazani u tablici sugeriraju neke zaključke. Čini se da je čaša ipak napola prazna. To, najprije, sugerira ukupan odaziv, koji se kreće između 8 i 19 posto. Dodatno, od 134 izbora održanih na sastavnicama

Svib i Šalaj, Žele li studenti sudioničku demokraciju?

Sveučilišta u Zagrebu, samo u pet slučajeva odaziv na izbore je bio veći od 50 posto. Nasuprot tome, u čak 32 slučaja odaziv je bio manji od 10 posto. Ako se usredotočimo na prosjek odaziva na posljednja četiri izborna ciklusa za pojedine sastavnice, onda je vidljivo da je tek u dva slučaja on viši od 40 posto, dok je za čak devet sastavnica taj prosjek ispod 15 posto.

Zaključak o slabom odazivu studenata na izbore pojačan je ako pogledamo na kojim je sastavnicama odaziv bio visok, a na kojim nizak. Podaci iz tablice pokazuju da je odaziv viši na fakultetima s manjim broj studenata, a niži na sastavnicama s većim brojem studenata. Tako je, primjerice, na Fakultetu filozofije i religijskih znanosti odaziv 2023. godine bio 49,5 posto, što zapravo znači da je glasanju pristupilo 47 od ukupno 95 studenata s pravom glasa. Nasuprot tome, dvostruko više studenata, 95, pristupilo je iste godine izborima na Ekonomskom fakultetu, no to je tek 3,9 posto od ukupnog broja studenata s pravom glasa, kojih je na tom fakultetu čak 2436 (Sveučilište u Zagrebu, 2023). Slab odaziv na Ekonomskom fakultetu dobar je indikator za još jedan zaključak kojeg možemo izvesti iz tablice, a odnosi se na činjenicu vrlo niskog odaziva na fakultetima iz društveno-humanističkog područja, a to su, uz Ekonomski fakultet, Pravni i Filozofski fakultet.

Kako objasniti slab interes studenata za glasanje na izborima za Studentski zbor? Nažalost, sustavnih istraživanja koja bi se bavila razlozima sudjelovanja na izborima na Sveučilištu u Zagrebu, ili općenito u Hrvatskoj, za sada nema. Ovdje se stoga koristimo radom (Svib, 2023) koji se razlozima sudjelovanja na studentskim izborima bavi na primjeru slučaja studenata Fakulteta političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu. Spomenuti rad obuhvaća samo jedan fakultet, a analiza se temelji na prigodnom uzorku od 79 studenata diplomskih studija politologije i novinarstva koji su tijekom svog studiranja imali prilike sudjelovati na studentskim izborima 2019. i 2021. godine. S obzirom na navedeno, rezultati tog istraživanja ne mogu biti temelj za stvaranje nekih generalizacija, no mogu poslužiti kao poticaj za buduća sustavna istraživanja.

Neki od rezultata spomenutog istraživanja su očekivani, poput onoga da je glavni razlog vrlo niskog odaziva na izbore 2021. godine bio taj što su oni održani u jeku pandemije koronavirusa. To je nalaz koji se s velikom dozom sigurnosti može primijeniti i na ostale sastavnice sveučilišta. Osim pandemije, studenti su kao glavne razloge apstinencije naveli da ne sudjeluju niti na jednoj vrsti izbora pa onda ni na studentskima, kako nitko od kandidata nije zaslužio njihov glas, kako Studentski zbor nije tijelo koje kvalitetno zastupa interese studenata te kako u trenutku izbora nisu bili u mjestu studiranja. S druge strane, oni koji su sudjelovali kao glavne razloge navode da su osobno pozvani od nekog od kandidata, kako su poznavali nekog od kandidata ili kako su sami bili kandidati na izborima. Dodatno, jedan manji dio navodi kako smatra da se sudjelovanjem na izborima i radom u Studentskom zboru može poboljšati položaj studenata, a neki navode kako glasanje na izborima smatraju svojom obavezom.

Zaključak

Pojam sudioničke demokracije u suvremenoj je društvenoznanstvenoj literaturi prvi puta upotrijebljen da bi se opisalo djelovanje studentskog pokreta koji je, između ostalog, zahtijevao veće sudjelovanje studenata u upravljanju fakultetima, ali i veće sudjelovanje građana u političkim procesima. U kojoj su mjeri studenti u Hrvatskoj zainteresirani za takav program, to jest za razvoj i implementaciju modela sudioničke demokracije?

Podatci koji se odnose na odaziv na studentske izbore na Sveučilištu u Zagrebu u razdoblju od 2017. do 2023. godine sugeriraju da studenti, bar što se tiče zagrebačkog sveučilišta, nisu posebno zainteresirani za sudjelovanje u upravljanju visokoobrazovnim institucijama. Nažalost, za sada nemamo sustavnih

istraživanja koja bi nam dala kvalitetan uvid u razloge studentske izborne apstinencije. Takve studije bile bi same po sebi istraživački zanimljive, naročito ako bi uključivale studente s više hrvatskih sveučilišta. Dodatno, tek na temelju takvih istraživanja moglo bi se, ukoliko postoji takva volja i želja, predlagati mjere kojima bi se potaknulo veće sudjelovanje na studentskim izborima. Takva istraživanja trebala bi obuhvatiti i analizu korištenja pasivnog biračkog prava, to jest prava da se bude biran, čime se nismo bavili u ovom radu. Naime, već smo spomenuli da studentski izbori predstavljaju tek prvi korak u ostvarivanju prava studenata na sudjelovanje u upravljanju visokim učilištima. Drugi korak je sudjelovanje u radu senata, vijeća i drugih tijela visokoobrazovnih institucija gdje se donose važne odluke, pa bi bilo zanimljivo vidjeti koliko studenata je spremno prihvatiti tu ulogu, odnosno koliko ih se spremno kandidirati na izborima.

Na kraju je rezultate prikazane u ovom radu, koji sugeriraju slabu studentsku participaciju, potrebno staviti u dva kontekstualna okvira. Prvi se odnosi na činjenicu da Hrvatska u protekle 33 godine nije razvila političku kulturu visokog odaziva građana na izbore. O tome svjedoče podatci o odazivu za najvažnije izbore, one za nacionalni parlament, koji su održani 2020. godine, a na koje je izašlo samo 47 posto registriranih birača. Situacija je još lošija kada pogledamo odaziv na izborima za Europski parlament koji su održani 2019. godine, a na kojima je samo 30 posto registriranih birača koristilo svoje pravo glasa. U takvoj situaciji možda i ne treba čuditi slab odaziv na studentske izbore. Druga je napomena općenita i vezana je uz prisutnost modela sudioničke demokracije u društvenom i političkom životu suvremenih društava. U jednom novijem radu Carole Pateman (2012) je, sa značajnom dozom razočarenja, konstatala kako je model sudioničke demokracije, osmišljen kao alternativa elitističkom razumijevanju demokracije, u suvremenom svijetu izrazito potisnut. Takvo stanje ona objašnjava izostankom političke volje za daljnjom demokratizacijom na strani političkih elita, ali i nedovoljno razvijenom političkom kulturom među građanima.

Literatura

Barber, B. (1984). *Strong Democracy: Participatory Politics for a New Age*. Berkeley: University of California Press.

Cipek, T. (2014). Sudionička demokracija. Trebaju li demokraciji aktivni građani? *Anali Hrvatskog politološkog društva*, 11, 113-126.

Hrvatski sabor. (2007). Zakon o studentskom zboru i drugim studentskim organizacijama. *Narodne novine* 71.

Hrvatski sabor. (2022). Zakon o visokom obrazovanju i znanstvenoj djelatnosti. *Narodne novine* 119.

Kaufman, A. (1969). *Human Nature and Participatory Democracy*. New York: Routledge.

Lucardie, P. (2014). *Democratic Extremism in Theory and Practice: All Power to the People*. London: Routledge.

Pateman, C. (1970). *Participation and Democratic Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.

Pateman, C. (2012). Participatory Democracy Revisited. *Perspective on Politics*, 10(1), 6-17.

Svib i Šalaj, Žele li studenti sudioničku demokraciju?

Svib, E. (2023). *Studentski izbori kao oblik participativne demokracije? Slučaj Fakulteta političkih znanosti*. Diplomski rad. Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu.

Sveučilište u Zagrebu. (2023). *Informacije o privremenim neslužbenim rezultatima izbora za Studentski zbor Sveučilišta u Zagrebu*, URBROJ: 251-25-07-01/1-23-12; 11. svibnja 2023.

Šalaj, B. (2018). *U očekivanju Godota? Politika, demokracija i građanski odgoj i obrazovanje u Hrvatskoj*. Zagreb: GOOD inicijativa i GONG.